

SAVJEST I AUTORITET U CRKVI

Dr. Marin SRAKIC

Govoriti o savjesti nije baš zahvalno, a autoritet da i ne spominjemo. Autoritet nije popularan u obitelji, ni u političkom društvu, ni u svijetu škole i filozofije, ni na području morala i religije. Mnogi su nerasploženi prema tim stvarnostima. Međutim, bilo bi promašeno tri dana slušati i raspravljati o savjesti, a ne osvrnuti se na njezine veze s autoritetom. Ne želimo ovdje iskoristiti priliku i postavljati neke antiteze među njima, jer dobro je netko rekao, ako a priori suprotstavljamo tradiciju i obnovu, autoritet i slobodu (savjesti), očitujemo da smo potpuno izgubili kršćanski smisao tih riječi¹. A mi želimo kršćanski pristupiti tim pitanjima!

Svako povijesno razdoblje ima svoju specifičnu problematiku o savjesti. Poznato je npr. koliko su se autori moralne teologije od XVI — XVIII st. mučili s pitanjem »sumnjive savjesti«. S današnjeg gledišta čini nam se da je njihova muka bila predimenzionirana, da su se rasprave protegle i duže nego što je bilo potrebno, da su žestinom nadilazile važnost pitanja. Danas nemamo više tih problema, bolje rečeno, problematika o savjesti doživjela je određeni »pomak«. Današnji čovjek više postavlja pitanje »kompetencije savjesti« u odnosu prema objektivnom moralnom redu, tj. zakonu i autoritetu. Već na početku možemo ustvrditi da naš suvremenik daje prednost savjesti, možda ne toliko u teoretskim raspravama koliko u praktičnom životu. Svatko se danas poziva na svoju savjest, i vjernik pred svećenikom, i svećenik pred biskupom, i redovnik pred svojim poglavarom, a čujemo i biskup pred papom². Mnogi se busaju u prsa stoički izjavljujući: »Majestät, mein Gewissen ist rein!«. — Nosioci, opet, autoriteta pod utjecajem demokratizacije svih područja ljudskog života i pod reklamom suodgovornosti i kolegijalitetu, ne znaju ni sami kako da se postavme u svojoj službi. I ne govori se bez razloga i o krizi savjesti i o krizi autoriteta.

1) L. BOUYER, *La décomposition du Catholicisme*, Aubier, Paris 1968, str. 126.

2) D. A. GUENTHOER, *«Coscienza e legge, u «Münchener Zeitschrift für Philosophie und Theologie» 11 (1971) 554—555. — B. HAERING, *Etica cristiana in un'epoca di secolarizzazione*, Edizioni Paoline, Roma 1972: »Današnji se čovjek poziva na savjest kad protestira protiv netrpeljivosti pojedinca; protiv psihološkog ili fizičkog pritiska grupa ili vlasti; protiv predrasuda, protiv legalizma, neosjetljivost prema zahtjevima ljubavi i socijalne pravde; protiv slijepe poslušnosti; protiv nesmiljene povrede zakona proglašanih na opće dobro, posebno onih koji su namijenjeni da štite temeljna prava svake osobe. U ime savjesti suprotstavlja se posebno svakom pokušaju pranja mozga«, str. 242.*

U zadnje vrijeme mnogo je o toj temi napisano i izrečeno. Razumljivo je da u jednom predavanju ne možemo obuhvatiti svu tu problematiku, zato smo izabrali samo ono što smatramo da je od većeg značenja. Budući da je autoritet Crkve i u Crkvi specifičnog karaktera u usporedbi s autoritetima drugih zajednica, zadržat ćemo se samo na pitanju odnosa između savjesti i autoriteta u Crkvi, puštajući, koliko je to moguće, ostale autoritete po strani. A kad kažemo »autoritet u Crkvi«, onda ne mislimo samo na papin ili biskupov nego i na autoritet svih koji u Crkvi obnašaju bilo kakvu službu, zvali se oni župnici ili teolozi, brinuli se oni o disciplini ili naučavanju.

1. Čovjek sebe ostvaruje u savjesti potpomognut autoritetom

a) Savjest — čovjek u nastajanju. — Tijekom ovog Tjedna slušamo razne definicije savjesti, osvijetljeni su razni njezini aspekti. Neće zato biti potrebno ponavljati rečeno, međutim, da ne dođe do nesporazuma ili krivih zaključaka, prijeći ćemo bar per summa capita temeljne postavke. Izraz savjest bogat je i sadržajem i značajem. Upotrebljava se na mnogim područjima: govori se o političkoj, sindikalnoj, profesionalnoj, filozofskoj savjesti. Čak se i o pojedinoj državi govori da je »savjest svijeta«. Mi cijelo vrijeme uglavnom govorimo o moralnoj savjesti koju obično definiraju: osobni sud o moralnosti vlastite radnje koju hic et nunc izvršavamo. Ipak, savjest je nešto više i šire nego sam sud ili čin, što više ona je ne samo duhovna sposobnost u čovjeku, nego sam čovjek u svojoj najintimnijoj osobnoj dubini u kojoj su ukorijenjene i sjedinjene pojedine duhovne moći, posebno razum i volja. Još jasnije, savjest je sam konkretan čovjek u koliko se svjesno nalazi pred svojom fundamentalnom odlukom da se ostvari kao čovjek, a onda dosljedno da se ostvari u svom životnom odgovoru na Božji poziv³.

Da čovjek ostvari sebe kao moralno ljudsko biće, nije dovoljna ona osnovna težnja prema »istini i dobru«, a ni općeniti izbor i prihvaćanje istine i dobra na što ga upućuje sintereza (temeljna savjest) sa svojim temeljnim načelima, nego taj poziv treba konkretno ostvariti vodeći računa kako o pojedinačnim činima tako i o cjelini svoje egzistencije. Budući da je čovjek historijsko biće, on se ne ostvaruje odjednom nego stupnjevito, od čina do čina. Ne mislimo ovdje samo na sukcesivno odabiranje različitih čina nego i na višestruku mogućnost kod izbora jednog čina. Kad čovjek izabire konkretno dobro koje je u skladu s njegovom konačnom svrhom, tada konkretizira onu osnovnu težnju prema dobru općenito i personalizira samo dobro, tj. sam sebe izabire i odlučuje o svom temeljnom usmjerenju.

Ta obveza i poziv, da po savjesti konkretizira i personalizira dobro, traži od čovjeka da ne prepusti savjest samovolji na putu prema odabiranju dobra, nego da svoju savjest formira u skladu s istinom i spoznatim dobrom. Po svojoj naravi savjest nije samo norma normans i norma normanda. Vrijedi ono pravilo: ja uvijek moram djelo-

3) D. A. GUENTHOER, nav. čl., str. 560.

vati prema svojoj savjesti; ipak ne smijem zaboraviti, da prije nego što sam odgovoran pred svojom savješću, odgovoran sam za svoju savjest, tj. o tome da li je istinita ili kriva⁴. Da ostane vjeran dostojanstvu moralnog subjekta, čovjek mora paziti i iskreno formirati svoj temeljni sud savjesti i mora ga vjerno slijediti da bi odgovorio na obvezu koju mu nameće svjesno i slobodno prihvaćanje odgovornosti prema fundamentalnom izboru⁵.

Ta formacija savjesti nije nešto jednostrano, kao da bi bilo dovoljno razvijati savjest kao neku sposobnost, nego ona uključuje formaciju cijele osobe, cijelog čovjeka u koliko je odgovoran za vlastiti život. Tu su uključeni: praktični odgoj, formacija moralnog suda i sticanje unutrašnjih dispozicija. Nije ni potrebno naglašavati, kako uspjeh tog odgoja ovisi o načinu kako dijete odnosno čovjek doživljava svoju okolinu, a isto tako kako okolina pristupa prema njemu.

Dug je i težak put kroz koji čovjek prolazi do svoje muževne i kršćanske zrelosti, od one predmoralne svijesti i spoznaje da je nešto zabranjeno, preko stupnja razvoja u kojem postavlja prvo pravo moralno pitanje »zašto je zabranjeno?«, do moralne zrelosti kad je sposoban osobnom odlukom dati odgovor osobnom Bogu⁶. Na tom putu razvoja moralne savjesti čovjek je obilježen dvostrukom komplementarnom težnjom: s jedne strane teži prema osobnom razvoju i vlastitoj afirmaciji, a s druge strane prema kontaktu s drugima sa željom da ga drugi priznaju kao čovjeka.

Suvremena nam psihologija potvrđuje da čovjekova moralna savjest tijekom života poprima različite forme: od one krhke savjesti djeteta, s izrazitim dječjim »realizmom i objektivizmom«, preko mladenačke, s obilježjem »idealizma i subjektivizma«, okrenute prema budućnosti, te »zrele, realne i objektivne« savjesti odrasla čovjeka, do savjesti starca, ponovno obilježene »idealizmom i subjektivizmom«, oslonjenog na prošlosti s malo otvorenosti prema sadašnjosti i budućnosti⁷.

b) Autoritet — pomoć razvoju osobe. — Prvi kontakt između savjesti i autoriteta odigrava se na području moralnog odgoja. Moralni odgoj jednostavno pretpostavlja autoritet. Razvijajući se od najranijih godina čovjek se nužno suočava s činjenicom autoriteta, roditeljskog, odgojnog, crkvenog. Samo ispravan stav nosioca autoriteta olakšava djetetu da ispravno shvati i doživi te dvije egzistencijalne stvarnosti, savjest i autoritet, kao dvije komplementarne instancije koje mu pomažu da ostvari sebe.

Pravo bogatstvo smisla funkcije autoriteta razabiremo i iz analize samog izraza »a u c t o r i t a s « koji dolazi od glagola »a u g e r e « — povećati, unaprijediti. Autoritet, shvaćen kao povećavanje ili unapređivanje postaje princip rasta čovjekova života i na individualnom i na društvenom području. On pripada ljudskoj egzistenciji promatranj u njezinu nastojanju, pozvanoj da se razvija uz pomoć drugih⁸.

4) RANQUET, *Consigli evangelici e maturità umana*, Milano 1969, str. 146.

5) L. JANSSENS, *Liberté de conscience et liberté religieuse*, Paris 1964, str. 83.

6) P. ANCIAUX, *La conscience et l'éducation morale*, u P. ANCIAUX, *idr.*, *Le dynamisme de la morale chrétienne*, 2. sv., Ed. J. Duculot, Paris 1969, str. 7—15.

7) A. HORTELANO, *Morale responsable*, Cittadella Editrice, Assisi 1968, str. 130—132.

8) P. ANCIAUX, *nav. dj.*, str. 46—47.

Pozvan da postane osoba, čovjek je pozvan da postane on sam i to svojim odnosima s drugima. To će postići ako prihvati te odnose sa svijetom i drugim ljudima i to tako da se stupnjevito predaje drugima (ablativitet) što je karakteristično za odraslu dob. Odatle slijedi da je princip autoriteta smješten u samo srce ljudske egzistencije, jer je dan čovjeku kao djelo koje treba slobodno realizirati u ostvarivanju sama sebe. Autoritet tako postaje ne samo princip rasta nego i zakon i norma čovjekova života.

Temeljni zakon ljudske egzistencije nužno nas postavlja neposredno u društveni red. U stvari kad netko kaže »osoba«, kaže »biti u relaciji«. Čovjek kao osoba može se shvatiti kao jedno »ja« samo nasuprot jednoj »ti« i u svojim odnosima s njime, tj. prihvaćajući da s njime formira jedno »mi«. To uzajamno priznavanje, karakteristično u ljudskom životu doista je jedno »poznavanje« u ljubavi, to je promocija osoba u razvoju zajednice. Zato to zajedništvo u nastojanju, taj zajednički poziv, taj apel da postanemo jedna zajednica pretpostavlja sudjelovanje svih na zajedničkom djelu.

Ostvarivanje zajednice i zajedničkog djela, koje uključuje sudjelovanje svih, zahtijeva princip rada, pretpostavlja funkciju autoriteta. Taj drugi aspekt autoriteta, koji temelji svoju funkciju na cijeloj zajednici, pripada društvenoj dimenziji. Autoritet je određen samim svojim temeljem, njega treba shvatiti i prihvatiti kao služenje, servitium. Shvaćena kao posredništvo zajedničkog dobra, misija autoriteta pretpostavlja poštovanje osobe i subordinaciju djelu koje treba ostvariti. Ako ovako shvatimo autoritet, onda ćemo lako razumjeti, zašto je tradicija shvaćala poslušnost načinom na koji ljudi odgovaraju zahtjevima vlastitog bića.

Čovjek je, istina, pozvan da sebe konkretizira, personalizira i realizira kroz savjest, ali on nije tvorac vlastitog morala. On je pozvan da kroz savjest shvati i prihvati sebe i svoj poziv, a tu spoznaju redovito ne stječe neposrednom božanskom inspiracijom ni samim vlastitim nastojanjem. Radilo se o matematici, geografiji, filozofiji ili moralu, čovjek je kao osobno biće član zajednice i o njoj ovisi. Od nje prima boju kose, glasa, govor, jezik, u njoj raste i razvija se fizički, psihološki i moralno. Tko želi odbaciti svaku formu utjecaja zajednice na vlastite moralne ideje i sam kao individuum zauzimati temeljni stav, npr. prema Bogu, nijeće sebe kao čovjeka. Čovjek npr. može odbaciti službenu Crkvu, ali u isto vrijeme nužno pripada nekoj drugoj »moralnoj« zajednici.

2. Autoritet u raznim zajednicama

a) **Forme autoriteta u svjetovnim zajednicama.**
— Sama svrha ljudskog društva ili zajednice određuje kakav će oblik imati njihov autoritet. Čovjek u svom razvoju najprije susreće obiteljski odnosno odgojni autoritet kojemu je svrha pojedinca dovesti do takve zrelosti da se može odgovorno uključiti u život sveopće ljudske zajednice. Taj je autoritet, snabdjeven dominativnom vlašću, posjeduje paradoksalnu ulogu naime, kad uspije iz djeteta »iz-vu-

ći« (e-ducere — educatio) čovjeka, postaje nepotreban, treba nestati. On se po svome porijeklu direktno nadovezuje na stvarateljski Božji autoritet. Ako igdje vrijedi zakon stupnjevitosti, to vrijedi na ovom odgojnom području, a posebno je važan čas kad se ovaj autoritet, nakon što je obavio odgojne zadatke, mora posve povući. Odgajana sloboda rast će stupnjevito kroz određenu napetost s nosiocima autoriteta. S njom odgojitelj mora računati i uz njegovu pomoć odgajanik je mora svladati. Granice slobode odgajanika i granice autoriteta nisu apsolutne nego su označene raznim faktorima, npr. kulture⁹.

Dobrovoljna društva formiraju autoritet prema ugovoru i dogovoru svojih članova. Državna zajednica uređujući međuljudske odnose unutar svojih granica posjeduje vlast jurisdikcije. Razlog opstanka ove vlasti proizlazi iz naravnog čovjekovog poziva na društvenost.

Crkva po svojoj naravi i svrsi ne pripada nijednom od ovih oblika zajednica, pa logično ni njezin autoritet ne možemo jednostavno izjednačiti ni s jednim od spomenutih oblika autoriteta. Crkveni autoritet nije samo dominativan, u koliko on ima za cilj privesti odgajanika do određene točke zrelosti nakon čega on sam prestaje ovisiti o dominativnoj vlasti (kao djeca o roditeljima). Crkva je, istina, slobodna zajednica, ili da se grubo izrazimo udruženje (associatio), u tom smislu što njenim članovima postajemo slobodnom i osobnom odlukom, ali ne i u tom smislu da mi sami kao njezini članovi određujemo u svemu formu njezina autoriteta. Njezina svrha nije ni zajedničko dobro koje pojedini članovi kao takvi ne bi mogli sami postići, kao što je to slučaj u državnoj zajednici. Crkva istina, posjeduje i jurisdikciju, što više I Vatikanski koncil gotovo je isključivo upotrebljavao taj izraz za vlast u Crkvi, ali zlo bi bilo kad bismo jurisdikciju u Crkvi izjednačili s jurisdikcijom kakve države¹⁰. Znamo kako je zbog nedovoljnog razlikovanja crkvenog i svjetovnog autoriteta došlo do nepotrebnih nesporazuma, devijacija i zloupotreba s jedne strane i neizbježnih reakcija s druge strane.

b) Autoritet Crkve i u Crkvi. — Autoritet Crkve i u Crkvi temelji se u krajnjoj liniji na samom autoritetu Isusa Krista i Duha Svetoga. Vrhovni autoritet u Crkvi očito je ona Božja Riječ prema kojoj Crkva neprestano priznaje svoju podložnost. Živa Riječ i, per excellentiam Očeva Riječ, postala je tijelom, u vremenu je prihvatila ljudski govor i samo ona daje potpuni smisao svakoj riječi koja izlazi iz Božjih usta. »Maknite riječ iz rečenice — govorio je P. Claudel — i

9) G. GATTI, *Autorità, u Dizionario enciclopedico di teologia morale* (a cura di Leandro Rossi e Ambrogio Valsecchi), Edizioni Paoline, Roma 1973, str. 67.

10) J. L. MCKENZIE, *L'autorità nella Chiesa* (nasl. orig.: *Authority in the Church*), Piero Gribaudi Ed., Torino 1969, str. 17—22. — A. PAILLER, pomoćni biskup Rouena, o tom je napisao slijedeće: »To znači da će hijerarhijska uprava Crkve uvijek ostati duboko različita, u svojoj intimnoj naravi i u svojim izvanjskim očitovanjima, od hijerarhijskog vladanja jedne ljudske zajednice profanog tipa. Samo onoliko koliko grijeh bude zahvatio hijerarhiju, oduzimajući joj božansko značenje njezine organske funkcije u Crkvi i razvijajući u njoj »želju za vlašću« bez granica i bez religiozne orijentacije, Crkva će moći postati ona »velika sociološka zvijer- od koje je strahovala Simone Weil (a iza nje i prije nje mnoge dobronamjerne duše)«, u J. M. TODD, *Problemi dell'autorità* (nasl. orig.: *Problems of Authority*), Edizioni Paoline, Roma 1964, str. 44—45.

rečenica će izgubiti svoj smisao, maknite iz Svetog pisma Isusa Krista i objava će postati nedosljedna, maknite Krista iz Crkve, njezin će autoritet postati besmislen».

Dakle, autoritet Crkve je autoritet Isusa Krista življen od Crkve u Duhu Svetom. Iz tog nužno slijedi pitanje: izvršava li se ili mora li se taj autoritet izvršavati prema normama koje je postavio Isus Krist? I koje su to norme? U stvari Crkva koja živi u Isusu Kristu u Duhu Svetom nije identična ni s Kristom ni s Duhom Svetim. Bog-čovjek nije mogao prenijeti dvanaestorici ni svoje božanske ni ljudske privilegije: Isus Krist uskrsli koji sjedi s desne Očeve nadilazi svoju Crkvu kao što je nadilazi i Duh Sveti. Zato, ako se autoritet Crkve temelji na autoritetu Krista i Duha, on ipak nije identičan ni s jednim ni s drugim¹¹.

Crkveni autoritet je bitno vikarski, zamjenički, sakramentalan. Njegova je zadaća učiniti prisutnim Krista, biti sakramentat njegove volje u zajedništvu sa spasiteljskim planom Božjim. Zato je i nositelj crkvenog autoriteta, zvaao se on papa, biskup, svećenik ili teolog pozvan na poslušnost kao i oni koji su mu podložni u vjeri. Za nositelja crkvenog autoriteta poslušnost znači iskreno tražiti Božju volju za svoju Crkvu, a jamstvo te iskrenosti jest dijalog. Odluka donesena na temelju konzultacije već je čin vjere u Duha koji je prisutan u svetoj Crkvi (LG 27); konzultirajući zajednicu autoritet može sebe očuvati od odluka koje neće biti u skladu s vjerom¹².

Za razliku od svjetovnog autoriteta crkveni autoritet ne svodi se na Boga samo putem čovjekova naravnog poziva na društvenost, nego još direktnije kroz čovjekov poziv na milost. Autoritet je, dakle, u Crkvi činjenica milosti, on sudjeluje na karakteru misterija Crkve i on je jedan od njezinih elemenata. Zato ga ne možemo shvatiti u svjetlu čisto ljudskih kategorija vlasti, nego ga treba gledati i prihvatiti vjerom.

Vjerom prihvaćamo i sam autoritet i poslušnost njegovim zapovijedima, vjerom ga treba pojedinac izvršavati, vjerom se moraju modelirati njegove strukture. Djelomično neizbježno historijsko utjelovljenje evanđeoskih ideala autoriteta koje uvijek sa sobom povlači prihvaćanje strukture društva i svjetovne kulture, eventualna prenaplaštena briga za disciplinu i organizaciju, određeni oblici protekcionizma, pretjerane uprave, sistematskog nepovjerenja prema običnim članovima Crkve od strane nosioca crkvenog autoriteta i sve njegove historijske degeneracije na račun evanđeoskog modela prije svega su kolektivni nedostatak vjere. Dosljedno tome svaku reformu strukturâ unutar Crkve u prvom redu treba poduzeti kao povratak Evanđelju, treba početi od čina vjere i mora se odvijati u rastu na kolektivnom nivou vjere Crkve.

Jedan od razloga krize autoriteta u Crkvi dolazi i od toga što se on često nije promatrao u svjetlu vjere. On je kroz povijest dobivao različite forme, a od Konstantinovih vremena do danas u mnogočemu je nalikovao na državni i vojnički autoritet. Terminologija, posuđena iz rimskog prava i upotrebljavana bez dovoljno distinkcija i za svjetovnu i za crkvenu vlast, nije bila bez negativnih posljedica. U novije vrijeme služ-

11) J. ROCHE, *Libertà del cristiano e autorità della Chiesa* (nasl. orig.: *Liberté du chrétien, autorité de l'église*), Società Ed. Internazionale, Torino 1974, str. 87.

12) G. GATTI, *nav. čl.*, str. 67.

beni crkveni dokumenti namjerno izbjegavaju izraze koji bi mogli unijeti nesporazum i dovesti do krivog tumačenja.

Danas se radije i ispravnije inzistira na pojmu služjenja (diakonia, servitium) koji proizlazi iz samog temelja i naravi autoriteta. P. Pavao VI izložio je sudionicima Rimskog Seminara Udruženja Katoličkih Znanstvenika diakonalnu ulogu crkvenog ministrija slijedećim riječima:

»Dužnost je služjenja nerazdvojiva od autoriteta, a ta je dužnost to veća što je veći autoritet. Taj se pojam rađa iz proučavanja naravi i funkcija ljudskog društva. Proizlazi iz pojma zajedničkog dobra i zajedničke koristi, iz ideje jednakosti među ljudima, iz nepovredivosti ljudske osobe... Krist ga je tražio u Evanđelju (Lk 22, 25); i u Crkvi ostaje... Ostaje i oživljava danas s Koncilom...

Suvremena povijest traži drugačiju jasnoću: Crkva je služjenje. Ako je još i uvijek autoritet u Crkvi potreban, jer ga je želio Krist i jer iz njega proizlazi (Mt 16, 18—19), i zadržava zato svoju nenadomjestivu i mističnu vrijednost, kao provodnik božanskih misterija (1 Kor 4,1), i kao tumač istine (Lk 10,16) i Kristove volje u njegovoj Crkvi (Iv 21, 15 sl), on ipak sve očitije dobiva svoje pastoralne i evanđeoske atribute; a potvrđuje se kao služjenje, kao ljubav, kao žrtva koja se junački predaje za dobro drugih (usp. Iv 10, 11)... Tako nas dovodi do zaključka da svi u Crkvi imamo svoju »diakoniju«, služjenje koje treba izvršiti. Ni uzdizanje pojedine ljudske osobe, ni traženje građanske religiozne slobode, ni priznati operativni primat savjesti... ne oslobađaju od velikodušnog, poučljivog i urednog pružanja našeg služjenja na dobro braći i porasta crkvenog života¹³.

Svi rado prihvaćamo i pozdravljamo ovakvu analizu svakog autoriteta u Crkvi i smatramo da se to samo po sebi razumije. Međutim, ne smijemo upasti u drugu krajnost koju primijećujemo kod nekih naših suvremenika. Onaj koji prema Evanđelju ima funkciju služjenja nije djevojka za sve ili kakav podvornik na banketu. Ne treba se ni riječima zavaravati, iako je važno promijeniti i terminologiju. Nije dovoljno promijeniti izraze nego pristup samoj stvari. Pouku nam mogu pružiti promjene u ljudskom društvu, naime često »demokratskiji« izraz ili služba pri promjeni društvenog uređenja sadrži više vlasti i autoriteta nego kakav zastarjeli izraz koji podsjeća na neko zastarjelo apsolutističko uređenje¹⁴.

3. Savjest i autoritet u Crkvi

a) Prema kršćanskoj zrelosti po savjesti pod vodstvom autoriteta. — Čovjek kršćanin ostvaruje sebe kroz sa-

13) P. PAVAO VI, Nagovor na generalnoj audijenciji, 9. 10. 1968, u *Documentation catholique* 65 (1968) 1832—1833.

14) J. ROCHE, *nav. dj.*, str. 75.

vjest koja je vodilja prema ljudsko-kršćanskoj zrelosti, ali ona nije svjetlost samoj sebi, nju prima izvana. Ako nedostaje izvor toga svjetla, ona se lako deformira pod utjecajem instinkta i tapka u tami sumnji ili zabluda¹⁵. Kako se osjećamo napuštenim u svojoj savjesti, kad u temeljnim pitanjima ne možemo dosegnuti nikakvu sigurnu spoznaju dobra. Ako ne znamo što je volja Božja, ako smo smeteni u svojoj savjesti u pitanjima o temeljnim istinama, nećemo moći biti poslušni u savjesti. Naprotiv, koliko je veća i sigurnija naša moralna spoznaja, koliko se više očituje istina moralnog dobra u svojoj svjetlosti, toliko nas naša savjest može više potaknuti prema dobru.

Upravo to je uloga Crkve s obzirom na savjest koja iskreno traži istinu: da nam pred oči stavi bez krivotvorenja zakon Božje ljubavi, bar što se tiče odlučnih pitanja. Savjesti je dakle potrebna Crkva i njezin autoritet kao »riznica istine« ili, kao što neki kažu, da kao »super-conscientia« proglašuje Božji poziv na konkretno ostvarenje Božjeg plana¹⁶. Ali vjera i poslušnost, koja ovisi o vjeri, prema crkvenom autoritetu traže savjest! Zato su i kršćanska savjest i crkveni autoritet u svojoj najvećoj dubini usmjereni jedno prema drugome.

Ono što nas Duh Sveti uči po Crkvi, uči nas i po savjesti. Isti Duh i u Crkvi čini vidljivim zakon milosti i djeluje u nama. Uvijek Duh Božji, Duh istine i ljubavi koji iznutra oživljava dubinu naše savjesti budi u nama i silu ljubavi koja nas potiče na dobro. Zato sv. Pavao govori o »svjedočanstvu savjesti u Duhu Svetom« (*Rim* 9, 1). Odnos između crkvenog autoriteta i vjernika koji mu se podlažu postat će savršeno i istinski u skladu s novozavjetnom idejom o jednom Duhu koji djeluje u svima samo ako i autoritet i podložnici budu slušali u svako vrijeme Božji glas u savjesti, ako budu poučljivi tom Duhu koji ih prosvjetljuje u istini i ljubavi. Ni u slučaju nezabludivog naučavanja Crkve, u istinama vjere i morala, ne postoje neslaganja između crkvenog učiteljstva i autentične kršćanske savjesti: u stvari kršćanin može sa sigurnošću prihvatiti vodstvo ovakvog autoriteta jer je svjestan, da je u ovom slučaju i sam autoritet poučljiv u prihvaćanju »Duha istine«. Zato je važno za savjest odraslog i zrelog vjernika da zna granice opsega unutar kojih nas Crkva uči s nezabludivom sigurnošću temeljne istine vjere i evanđeoskog morala, koje se dotiču bitno samoga Krista, njegova života u nama i našeg u njemu. Ona ulaže do dna sav svoj autoritet i dosljedno obvezuje do dna našu savjest. Ali osim toga postoji široko polje na kojem nas Crkva vodi i na kojem nam naređuje s autoritetom ali ne i nezabludivo. Mogućnost zabludivosti u Crkvi upućuje nas na činjenicu da se Duhu Svetom može zatvoriti ne samo onaj koji je pozvan da sluša nego i onaj koji zapovijeda ili naučava, ali slabo osluškuje Duha Svetoga ili mu nedostaju shvaćanje i oštroomnost¹⁷.

b) Savjest: mjesto dijaloga s Kristom i Crkvom. — Na afektivnom religioznom planu — ovdje više mislimo na volju i njezinu djelatnost nego na osjećaje — kršćanska se savjest ne vlada kao

15) G. MARAFINI, *La società permissiva e la morale*, Città Nuova Editrice, Roma 1974, str. 92.

16) A. HORTELANO, *La superconciencia moral cristiana*, u *Studia Moralia* 2 (1964) 157—172.

17) B. HAERING, *Il cristiano e l'autorità* (nasl. orig.: *Der Christ und die Obrigkeit*), Borla Editore, Torino 1964, str. 72—75.

izolirani pojedinac, poput starih mudraca koji su se ponosili svojom moralnom vrijednošću, ali nisu imali sugovornike. Njihova je savjest samu sebe sudila, a dalje nije išla. O tome govori i sv. Pavao u poslanici Rimljanima (2, 14—16): sudovi tih pogana pretresali su njihove čine optužujući ih ili braneći. Kršćanin ispituje svoju savjest — osobu sa svojom savješću — preko Boga. On je bitno suočen s Bogom, jer mu njegova savjest-sudac govori u Božje ime. Naravno da se razvoj savjesti sastoji u sve življem, jasnijem i djelotvornijem ostvarenju te unutrašnje prisutnosti suca i moralnog savjetnika. Za nas dakle nije dovoljno pod svaku cijenu samo izgrađivati savjest i formirati je — u paradoksalnom smislu deformirati — da bismo živjeli po svome. Savjest, djelujući u svjetlu vjere, bit će instrumenat da živimo po namisli ljubavi i trajnom dijalogu s Kristom, pod utjecajem Duha Svetoga. Origen, a i drugi Oci s njime, ne zove zato bez razloga savjest »pneuma«, »duh«, jer nam u njoj Duh Sveti (pneuma hagion) govori¹⁸.

c) Autoritet ne ruši slobodu savjesti. — Kad su nakon proglašenja istine o papinoj nezabludivosti upitali kardinala Newmana: »Kako se to sad slaže s tvojim naučavanjem o savjesti?«, on je dosljedan sebi i svom poštovanju prema savjesti, odgovorio: »Uvijek sam smatrao da je poslušnost savjesti, makar bila i pogrešna, najbolji put prema svjetlu«¹⁹. Posve točno! O kakvom god se autoritetu radilo, čak i o nezabludivom učiteljstvu, ne zaboravimo, da obveza veže samo preko savjesti. Naša vjera u Crkvu (vjera za koju smo odgovorni) govori nam da moramo slušati, iako nismo mogli osobno shvatiti intimnu vrednotu onoga što nam je zapovjedbano ili predloženo²⁰. Čak i u slučaju kad nam Crkva kaže da se nalazimo pred vrednotom koju trebamo ostvariti ili pred zlom koje treba izbjeći, a nismo ih mogli osobno shvatiti, mi smo oni koji sudimo u svojoj savjesti, u svjetlu naučavanja Crkve, da se radi o dobru koje moramo učiniti ili zlu koje trebamo izbjeći.

Autoritet i naučavanje Crkve ne zamjenjuju osobnu odluku nego je čine mogućom²¹, u koliko naučavanje Crkve osvjetljuje i potpomaže savjest da slobodno izvrši odluku i da ona bude u skladu s objektivnim moralnim redom i voljom Božjom. Naučavanje Crkve kao i naučavanje Krista i Evandjelja prolazi uvijek kroz našu savjest, kroz sud savjesti. U tom se slučaju ne može govoriti o nasilju na slobodu savjesti: »Sa staništa kršćanskog života krivo bi bilo reći da se radi o nasilju na osobnu savjest svaki puta kad se od nas traži da ispunimo neko dobro i prije nego što ga osobno shvatimo i prepoznamo kao dobro«²².

Čovjek posjeduje fizičku slobodu, tj. sposobnost samoodređenja da svojom odlukom odredi vlastito vladanje, izbore, djela. Ali ne posjeduje moralnu slobodu, u koliko nije slobodan pred dobrom ili zlom, da čini ili ne čini dobro, da izbjegne ili ne izbjegne zlo, nego je dužan činiti dobro a izbjegavati zlo. On nije izuzet od moralnog zakona, od zakona da ne ubije, da ne učini preljub, da ne daje krivo

18) P. DELHAYE, *La coscienza morale del cristiano* (nasl. orig.: *La conscience morale du chrétien*), Desclée and Co. Ed., Roma 1968, str. 126.

19) Kard. J. NEWMAN, *Apologia pro vita sua*, pogl. VI., New York, 1950, str. 212.

20) E. H. SCHILLEBECKX, *Il matrimonio è un sacramento*, Milano 1966, str. 68.

21) E. HAMEL, *Conferentiae episcopales et enc. »Humanae vitae«*, u *Peròdica* 58 (1969) 346.

22) E. SCHILLEBECKX, *nav. dj.*, str. 68.

svjedočanstvo. Dakle, posjedujemo samo fizičku slobodu ili psihološku, ali nije ni ona apsolutna, jer smo na mnogo načina uvjetovani u svom djelovanju: nasljeđe, temperamenat, ambijenat; psihofizički dinamizmi i mehanizmi. I samo neznanje je uvjetovanost. Čovjek koji spoznaje istinu sposoban je izabrati s većom sviješću i s većom osobnom slobodnom odlukom od onoga koji ne zna za nju. Tako, naučavanje Evanđelja i Crkve ne samo da ne umanjuje našu slobodu nego je proširuje: omogućuje nam da djelujemo s većom sviješću²³.

d) *Svjetlom autoriteta do kršćanske zrelosti.* — Potpomognut svjetlom crkvenog autoriteta a napose učiteljstva čovjek kršćanin postiže svoju zrelost koju danas toliko naglašavamo. Samo zreo kršćanin postat će svjestan da nije jednostavni »prihvatitelj odredaba« autoriteta, nego da je pozvan da odgovorno prihvati svoje poslanje u izgradnji crkvene zajednice. Što se više prepušta stihiji samovoljnosti i neznanja ne osvrćući se na svjetlo učiteljstva, to se više osjeća slugom prema njemu, a Krist nas je nazvao prijateljima: »Ne zovem vas više slugama, jer sluga ne zna što radi njegov gospodar; vas sam nazvao prijateljima, jer vam saopćih sve što sam čuo od Oca svoga« (Iv 11, 15). Idealno bi bilo kad bi ta zrelost dosegla takav stupanj u kojem će odluka, donesena neovisno i na temelju kršćanskih načela u granicama kršćanske vjere, svjedočiti zrelost i punoljetnost vjernika kojima crkveni autoritet neće više morati donositi previše konkretne i pojedinačne odredbe, za koje znamo da su česti uzrok napetosti i sukoba u savjesti²⁴.

4. *Napetosti između savjesti i autoriteta i uzroci.*

Ako je savjest čovjeku zvijezda vodilja koju mora uvijek i u svim okolnostima slijediti, ako je savjesti bitno potreban autoritet, jer se temelji na samoj čovjekovoj pojedinačnoj i društvenoj naravi, nadalje, ako i kroz savjest i kroz autoritet govori isti Duh, nužno nam se nameće pitanje, kako je moguće i zašto među njima dolazi do napetosti i sukoba? Jer napetosti i sukoba ima, a njihove posljedice dobivaju katkada i šire razmjere. Istina, ovakve slučajeve ne smatramo nečim normalnim i redovitim nego nuzgrednim, ali bez obzira na našu postavku oni su tu, nekada dolazimo do uvjerenja da su i neizbježni. Skrštenih ruku promatrati ih i čekati rasplet događaja ne bi bilo kršćanski, mi ih od svoje strane možemo predusresti ili ublažiti. Možda je najvažnije uočiti razloge zašto do njih uopće dolazi.

a) *Sukobi su mogući.* — Već je kardinal Newman upozorio da se autoritet (u prvom redu učiteljstvo) i odluka savjesti nalaze na različitim razinama: »Valja naglasiti da sud savjesti nije sud o nekoj spekulativnoj istini ili apstraktnoj nauci, već je neposredno povezan s konkretnim ponašanjem, s onim što nam je konkretno činiti ili propus-

23) C. JORI, *Problemi morali d'oggi e comportamento cristiano*, Ed. Dehoniane, Napoli 1974, str. 98—99.

24) J. GRUENDEL, *Mutevole e immutabile nella teologia morale* (nasl. orig.: *Wandelbares und Unwandelbares in der Moraltheologie*), Morcelliana, Bresca 1976, str. 129—130.

titi; prema sv. Tomi savjest je praktični sud ili *dictamen rationis* koji potvrđuje što treba *hic et nunc* činiti kao dobro a što izbjeći kao zlo. Stoga savjest ne može doći u izravan sukob s nezabludivošću Crkve i pape (mi bismo dodali i autoriteta općenito), jer se nezabludivost odnosi na opće tvrdnje ili na točno određene osude zabluda²⁵.

Bilo bi pogrešno smatrati da je sud savjesti samo jednostavna primjena naučavanja ili zapovijedi učiteljstva. Područje savjesti je neka zbilja koju treba prosuđivati u skladu s velebnim naumom ljubavi prema Bogu i bližnjem. Konkretnu zbilju nikad ne možemo prosuđivati u svjetlu samo jednog načela ili učenja, već u sklopu cjelokupne nauke koju nam Bog prenosi svojom objavom te u sklopu cjelokupnog iskustva i razmišljanja ljudskog roda i učenja crkvenog učiteljstva. Naučavanje općeg značenja ne može nikad odraziti istu dinamiku što je posjeduje nadležnost savjesti koja mora tražiti ne apstraktno dobro, već treba da poduzima korake koji su *hic et nunc* jedino mogući i neophodni. Ovo potvrđuje i naučavanje velikih teologa o kreposti epikeje koja, prema njihovu sudu, nadoknađuje neizbježnu nedorečenost općih odredbi kad ih treba primijeniti na konkretan slučaj²⁶.

Često do sukoba između savjesti i autoriteta dolazi zbog subjektivnih, čisto »privatnih« razloga s jedne ili s druge strane, ali možemo reći da njih još češće uzrokuje situacija ili mentalitet koji su stvoreni kroz povijesni razvoj.

b) Napetosti nastale kroz povijesni razvoj. — Bilo bi korisno iznijeti opširnu analizu povijesnog razvoja ovog pitanja, ipak dat ćemo samo kratke podatke, ne sa željom da se vratimo u »lijepa« prva vremena Crkve, jer u povijesti nema povratka na prošlost, nego zato što je u životu Crkve uvijek moguće odstraniti nataloženu patinu prošlosti i otkriti ono substancijalno, tj. izvanvremensku narav Crkve.

Tako nam se očituje da je u prvim kršćanskim vremenima dominirala vizija koju je sv. Augustin nazvao *Christus Totus* (Cijeli Krist). Kršćani su bitno bili zajednica, živjeli su kao zajednica, ubijani su kao zajednica, molili su kao zajednica. Upravo ta činjenica da su uvijek bili u opasnosti od progona učvršćivala je osjećaj zajedništva. I svoje moralne padove promatrali su posebno kroz svijest da moraju čuvati »slogu i sklad« u zajednici. U takvom osjećaju za zajednicu kršćanska savjest je brzo sticala formaciju koja ju je čuvala od individualizma i moralnog solipsizma.

Slično je bilo i s autoritetom: »U prvoj Crkvi autoritet je bio sličan ljudima, sličan poglavarima jedne zajednice, potpuno posvećene, *plebs sancta*, i zaštićen Duhom Svetim. Crkveni su poglavari bili potpuno svjesni svog autoriteta, gledali su u njemu instrument misterija spase-nja koje je Bog htio izvršiti po Crkvi. Oni su željeli biti, i znali su da to i jesu, »nošeni Duhom; ali su isto tako znali da isti Duh živi usred krš-

25) J. NEWMAN, *A letter addressed to his grace the duke of Norfolk on occasion of Mr. Gladstone's recent expostulation*, u »Certain difficulties felt by anglicans in catholic teaching«, sv. II (Christian Classics), Westminster Md, 1969, str. 259.

26) B. HAERING, *Coscienza e Magistero*, u DE VOS i dr., *Magistero e morale*, Edizioni Dehoniane, Bologna 1970, str. 334—336. — Ovo je predavanje prevedeno kod nas u Svesci 19—20 (1970—71) 20—27.

ćanske zajednice i u izvršavanju svog autoriteta bili su intimno sjedinjeni s tom zajednicom²⁷.

Taj Duh pokretao je i savjest, nju je on formirao naučavanjem Crkve uz svijest da savjest, iako je životno osobna, kao što treba biti savjest kršćana, nikad nije potpuno individualistička. Kad je Crkva izišla iz katakombi i kad se ispreplela sa strujom ljudske povijesti, mnogo je faktora utjecalo na nju da je izgubila prvobitno značenje i savjesti i autoriteta. Ideja savjesti razvijala se individualno, izolirano, svojim pravcem, ne obazirući se mnogo na crkvenu zajednicu. Iako su kasnija stoljeća mnogo doprinijela za život Crkve, npr. na području dogmatske, biblijske, moralne i duhovne teologije, ipak nauka o savjesti ostala je dobro zaražena stoičkim individualizmom i naturalizmom. Slično je prošao i autoritet. Pokušaj da se crkveni autoritet razjasni razumljivijim pravnim izrazima urodio je i negativnim plodovima, što potvrđuje činjenica da se on često izjednačavao sa svjetovnim.

Rezultat ovakvog povijesnog razvoja očitovao se u pretjeranom naglašavanju primata individualno-moderne savjesti i u žalosnom moralnom stanju u kojem je ponekad savjest ostavljala pojedinca. Pojedinci nisu bili zadovoljni samo da naglase autonomiju vlastite savjesti, nego su proglasivši je vrhovnom normom arogantno htjeli vladati i životom drugih. Ova ta strahota očituje se kad netko s odgovornom službom slijedi ovakvu savjest kao vrhovnu i individualnu instanciju, ne obazirući se oko sebe. Individualna savjest, znamo, nije uvijek na strani slobode, čovjeka, Boga. »Moderna« savjest može se pretvoriti u moralni solipsizam, drskost, samovolju koja je redovito ubitačnija od bilo kakvog despotizma autoriteta²⁸.

c) Utjecaj sekularizacije. — Proces sekularizacije, izražen u prvom redu popustljivošću (permisivnošću), uzrokuje pre naglašeno isticanje slobode savjesti obezvrjeđujući objektivne norme a s njima i autoritete koji ih proglašavaju. Današnji čovjek traži da se i društvo i Crkva odreknu prava određivanja što je dopušteno a što nije i prepuste pojedincu da čini što misli da je najbolje. Drugim riječima, savjest želi proglasiti vrhovnim autoritetom i kriterijem bez uplitanja s ljudske ili božanske strane. Ne radi se ovdje samo o redimenzioniranju čovjekove autonomije na moralnom području nego i o potkapanju osnovnog reda na kojem počiva čovjekov život²⁹. Popustljivost juridičkog tipa, izražena tolerancijom, koja je u pluralističkom svijetu neizbježna, utječe i na opadanje vrednovanja kršćanskih moralnih vrednota. Mnogi svoju savjest formiraju prema »juridički dopuštenim« odredbama ne osvrćući se na to da li one počivaju i na moralnom zakonu.³⁰

27) Y. CONGAR, *Lo sviluppo storico dell'autorità nella Chiesa*. Elementi per la riflessione cristiana, u J. M. TODD, i dr., *nav. dj.*, str. 205—206.

28) J. WRIGHT, *Coscienza e autorità. Tensione e armonia* (nasl. orig.: *Reflections on conscience and authority*), Città Nuova Editrice, Roma 1970, str. 33—45.

29) G. MARAFINI, *nav. dj.*, str. 42—43.

30) Opširnije o tome vidi: M. VIDAL, *L'atteggiamento morale*, 1. sv. *Morale fondamentale* (nasl. orig.: *Moral de actitudes*, 1. *Moral fondamentale*), Cittadella Editrice, Assisi 1976, str. 13—14.

d) Ideja kolegijaliteta, suodgovornosti i demokracije. — Poteškoće i napetosti stvara i razvoj ideje o kolegijalnosti, suodgovornosti i demokraciji i u svjetovnom društvu i u crkvenoj zajednici. Ovaj je proces veoma složen i traži suradnju sviju. Jedni su nestrpljivi, pozivajući se na vlastitu savjest traže da se nešto poduzme, da se na njih računa, a drugi bojeći se nesigurnosti i rizika ne žele uplitanja »odozdo«, i sukob je tu³¹.

e) Krivo tumačenje sadržaja i značenja autoriteta i učiteljstva. — Nerijetko se dogodi da propovjednici, pisci, teolozi preuveličavaju izraze: »Crkva proglašava, Crkva tvrdi ili traži...«, a pitanje je da li doista iza te tvrdnje stoji Crkva. Svako mišljenje treba procijeniti koliko ono zaslužuje i koliko doista vrijedi, dobro razlikujući da li je ono prihvatljivo, presmiono, više ili manje osobno, kao što nas upućuju dosadašnje »teološke note«. — Za to može biti odgovoran i nosilac autoriteta kad prekoračuje granice mjerodavnosti, ne toliko svoje vlasti koliko svoje savjesti; kad se dovoljno ne informira; kad se ne obazire na suodgovornost drugih; kad apsolutnim proglašava ono što je relativno. Nadalje, kad pod pritiskom kakve skupine proglašava kakav zakon, naredbu, ili možda »istinu«. To se dogodilo Petru u Antiohiji kad je bio pod pritiskom judaizanata (usp. Gal. 2), papama i biskupima kroz stoljeća, a o nižim crkvenim autoritetima da i ne govorimo. Klasični su primjer protivnici prilagođivanja obreda orijentalnim kulturama (Kina 17. i 18. st.), od čega se Crkva na Dalekom Istoku nije oporavila do naših dana³².

f) Može pogriješiti i autoritet i savjest. — Prvi Vatikanski koncil je odredio a Drugi potvrdio opseg nezabludivosti crkvenog učiteljstva. Izvan njega zabludivost je moguća. Svijest o zabludivosti izrazili su biskupi i za vrijeme II Vatikanskog koncila kad su zažalili pojedine slučajeve iz povijesti Crkve. Ipak to ne znači da prema ovakvom autoritetu kršćanska savjest nema nikakvih obveza, naprotiv on može biti a u t e n t i č n o svjetlo kršćanskog života. Nekad je pogrešivost posljedica značajki povijesnih razdoblja kad izblijedi duh služnja i skromnosti. Ima dosta dokumenata i postupaka koje možemo opravdati samo u svjetlu ondašnjih društvenih prilika³³.

To nadasve vrijedi za disciplinski autoritet, zato onaj koji zapovijeda mora hraniti prema sebi zdravi i ponizni skepticizam, pitajući se, da li se i on sam daje voditi u svemu i za sve Duhom Božjim. Iskrena svijest: »I ja mogu pogriješiti« redovito je prožeta s malo smisla i za humor. Dobrohotan i duhovit poglavar neće na sve strane smijeti samo heretike, priređivati »lov na vještice« i optuživati za nedostatak

31) P. ANCIAUX, nav. dj., str. 66—67. — Y. CONGAR, *Autorità e Libertà nella chiesa* (nasl. orig.: *A temps et à contretemps*), Città Nuova Ed., Roma 1971, str. 30: »U tim uvjetima autoritet mora biti više **perspektivan** nego **retrospektivan**, mora više vući i voditi prema budućnosti koju on sam studira i koju često teško predviđa, nego da bude autoritet koji ekskluzivno nastoji zadržati ili ponovno privući unutar određenih okvira one koji su se od njih htjeli udaljiti...«.

32) B. HAERING, *Conscienza e magistero*, str. 337—338. — Kako možemo biti odgovorni za izjave i tvrdnje, zgodno je rekao Mons. Montini, sada P. Pavao VI: »Zapamтите vi Francuzi, da jedna hipoteza u Parizu postaje teza u Madridu a dogma u Buenos-Airesu!«, vidi: Y. CONGAR, i dr., nav. dj., str. 38.

33) B. HAERING, *Conscienza e magistero*, str. 340—342.

interesa, ljubavi i poslušnosti kad netko postavi pitanje u vezi s kojom njegovom zapovijedi.

Crkveni autoritet obično govori preko univerzalnih zakona koji su tradicionalna, zaštitna i preventivna snaga. Toj snazi je katkad potrebna nadopuna i ispravak zrelih ljudi koji neposredno doživljavaju iskustvo tvrde stvarnosti i promjene okolnosti. U tu svrhu postavljaju se razne komisije i vijeća kao pomoć svećenicima i biskupima. Nije to nasijedanje nekom demokratizmu nego povratak staroj autentičnoj crkvenoj praksi. Ovakav postupak ne vodi prema oslabljenju crkvenog autoriteta, naprotiv, to je još savršeniji oblik njegova izvršavanja i ostvarenja njegove temeljne funkcije služenja. Mogli bismo reći da je to u duhu i crkvenog Zakonika koji npr. traži od biskupa da bar svake desete godine održi dijecezansku sinodu, u svakom slučaju ne zato da pred nju iznese već gotove direktive, nego da saslušavši može ispravnije voditi svoju biskupiju³⁴.

Ali pogriješiti može i savjest! Uzroci su najrazličitiji: od neznanja, krivog informiranja, odgoja i samoodgoja do kojekakvih pritisaka koji nužno ostavljaju posljedice. Ako pojedinac toga nije svjestan, ili ne želi biti svjestan, nužno dolazi do kolizije između suda njegove savjesti i autoriteta. Kao što rekosmo, nije čovjek odgovoran samo pred svojom savješću nego i za svoju savjest da je dovede na svjetlo. Nerijetko zaboravljamo da savjest ima svoja prava zato što ima i svoje dužnosti.

g) Nije sve savjest što se proglašava savješću. — Vjerojatno najčešće dolazi do sukoba zbog izobličenja i krivog poimanja savjesti. Što se sve ne naziva savješću, a možda se radi o najobičnijem mišljenju ili traženju samovolje. I ovdje spomenimo izjavu kardinala Newmana: »Kad govorim o savjesti, tada mislim na savjest koja zaslužuje to ime. Ako savjest ima pravo da se suprotstavi vrhovnom ali ne nezabludivom autoritetu pape, onda ona ima biti nešto drugo od bijednog krivotvorenja, koje, na žalost, danas sebi daje ime savjest. Ako u nekom posebnom slučaju savjest treba smatrati svetim i »vrhovnim savjetnikom«, njezin sud, (. . .), valja biti plod dubokog razmišljanja, molitve, i ozbiljnog napora da bi bio istinit odraz problema«³⁵. Spomenuli smo da su se ideja savjesti i autoriteta odvojeno razvijale. Iako naglašavamo da je autoritet Crkve i u Crkvi od Krista i da mu je temeljna funkcija služenje, neki u naše vrijeme ne uspijevaju napustiti svjetovno hijerarhijsko poimanje Crkve. Dodajmo još i to da je suvremeno poimanje savjesti pod utjecajem ideje o demokraciji. Hijerarhijska struktura Crkve uvijek će ostati, ali se ona drugačije živi u doba paternalizma kojim su bila obilježena prijašnja vremena i koji je malo računao na djelovanje Duha kroz sveopće svećeništvo vjernika, a drugačije u naše vrijeme kad se govori o suodgovornosti svih vjernika u životu Crkve. Ideju demokracije, zaraženu demokratizmom koji se sve više osjeća na području savjesti, treba očistiti od olakog prilagođivanja predrasudama ili pretpostavkama koje se stvaraju ne u Crkvi nego u kuloarima³⁶.

34) Usp. B. HAERING, *Il cristiano e l'autorità*, str. 79.

35) Kard. J. NEWMAN, *A letter . . .*, str. 257—258.

36) B. HAERING, *Coscienza e magistero*, str. 339. — H. HEIRMEL, *Autoritet i sloboda u crkvi*, u *Svesci* 19—20 (1970—1971) 19.

5. Operativni primat savjesti

Čovjek je uvijek bio ponosan na svoju savjest, uvijek je branio i naglašavao njezinu prednost. O tome u davnini npr. svjedoče grčke tragedije u kojima su junaci stradavali od zakona ili autoriteta jer su slijedili svoju savjest. Gledalište je uvijek bilo na njihovoj strani, odnosno na strani svoje savjesti. I suvremeni autori govoreći o kompetenciji savjesti naglašavaju njezin primat više negoli autori nekoliko posljednjih stoljeća koji su pod utjecajem pravne znanosti branili prioritet objektivnog reda, tj. zakona i autoriteta. Pitanje primata nije marginalno nego egzistencijalno, jer zadire u sam čovjekov život. Istina, mi ne živimo u dilemi: ili da dosljedno slijedimo vlastitu savjest, a to znači da prihvatimo individualizam i anarhiju ili da pribjegavamo zakonu, predstavnicima reda, autoriteta, što bi sa sobom povlačilo apsolutnu, štoviše »slijepu« poslušnost, a to ne možemo prihvatiti. Ako dublje zađemo u srce ljudske egzistencije, shvatit ćemo da je takva dilema lažna i neadekvatna³⁷. Međutim, mi ne možemo izbjeći pitanje, tko u slučaju sukoba između savjesti i autoriteta ima prednost, jer čovjek između više mogućnosti može izabrati samo jednu.

a) **Komplementarne instancije.** — Suvremena moralna teologija ne postavlja ovako pojednostavljeno pitanje prednosti jednog ili drugog reda, nego govori o komplementarnim instancijama. Naime, savjest u svom sudu o moralnosti konkretne radnje prosuđuje i čin koji bismo trebali izvršiti, tj. objektivni red čija moralnost ne ovisi o našem shvaćanju (krađa je u sebi uvijek krađa), ali prosuđuje i moralnost samog izvršenja čina, dakle, subjektivni red. Ako prednost promatramo sa stanovišta suda savjesti o činu koji trebamo izvršiti, onda prednost pripada materijalno-objektivnom redu. Ali ako prednost promatramo sa stanovišta suda savjesti o izvršenju čina, tada prednost pripada osobnoj savjesti, tj. moramo postupiti prema tome kako sam stvar shvatio, makar i pogrešno³⁸.

Nema sumnje da je savjest nešto konačno. Ljudska osoba, prošavši put razmišljanja dolazi do odluke suočena s moralnošću vlastite radnje ili propusta. Sud može biti objektivno ispravan ili pogrešan, ali čovjek mora podložiti vlastito vladanje iskrenom sudu svoje savjesti. Na pitanje, je li savjest posljednja norma ljudskog djelovanja, kardinal Bensch je odgovorio: »Savjest je posljednja norma mog djelovanja«³⁹. Međutim, ako bez ikakve distinkcije savjest smatramo konačnom instancijom, neispravno izjednačujemo zauzimanje vlastitog stava prema moralnosti konkretne radnje s historijskim procesom civilnog ili crkvenog zakonodavstva⁴⁰.

b) **Sveto pismo i Učiteljstvo.** — I sv. Pavao je postavio i riješio pitanje primata, kad je čvrsto uvjerenje (savjest) proglasio odlu-

37) P. ANCIAUX, nav. dj., str. 43—44.

38) J. FUCHS, *Teologia moralis generalis*, Pars Prima, 2. izd., Ed. Università Gregoriana, Roma 1963, str. 186. — Usp. H. DIEDERICH, *Kompetenz des Gewissens*, Seelsorge Verlag, Freiburg 1968, str. 342.

39) A. BENGSCHE, *Kirche ohne Kreuz*, Berlin 1969, str. 46.

40) D. A. GUENTHOER, *Conscienza e legge*, str. 566.

čujućim kriterijem ljudskog postupka bez obzira, da li se ono slaže s objektivnim redom ili ne (usp. *Rim 14*, 5. 22—23). Ovakav zaključak dao je naslutiti i Gospodin, kad je Davidov postupak s izloženim kruhovima smatrao ispravnim i zakonitim (*Sam 22*, 1—7; *Mt 12*, 3—4) i kad je sam kršio propise subote liječeći bolesnike i dopuštajući učenicima da beru usjeve i jedu.

Primat savjesti proglasio je i IV Lateranski koncil svojom ekskluzivnom izjavom: »*Quidquid fit contra conscientiam a edificat ad gehennam*«⁴¹. Otprilike u isto vrijeme piše i sv. Toma, koji smatra da u mnogim slučajevima može doći do sukoba između diktata savjesti i autoriteta i izjavljuje slijedeće: »Zato treba više slijediti savjest nego autoritet izvana postavljen. U stvari savjest obvezuje snagom božanske naredbe bilo da je napisana u kakvom statutu bilo da je preporučuje naravni zakon. Odmjeravati savjest i poslušnost zakonskom autoritetu značilo bi uspoređivati božansku težinu s ljudskom. Prva obvezuje više od druge, a nekad i protiv druge«⁴².

II Vatikanski koncil je iznio srž antropologije i telogije savjesti, ali nije upotrijebio izraze »primat«, »prioritet« ili »prednost« savjesti. Nije o njoj govorio kao o »konačnoj« ili »vrhovnoj« normi. Iako je naglasio, da čovjek mora biti vjeran glasu svoje savjesti, on je potvrdio da u određenom smislu primat pripada Božjem zakonu što ga čovjek po savjesti otkriva u sebi (usp. *GS 16*, *DH 3*). P. PAVAO VI u raznim se prigodama dotakao i pitanja odnosa savjesti i autoriteta i svaki puta je potvrdio operativni primat savjesti: »Raditi prema vlastitoj savjesti postaje najodlučnije pravilo i u isto vrijeme i najautentičnije pravilo ljudskog djelovanja«⁴³.

U skladu s tradicionalnom naukom Crkve o savjesti mnogi su biskupi, sami ili preko biskupskih konferencija, prezentirajući svojim vjernicima encikliku *Humanae vitae*, izjavili da su supruzi dužni slijediti autentično naučavanje Crkve izneseno u enciklici i formirati savjest prema objektivnom moralnom redu i božanskom zakonu kojemu je autentični tumač crkveno Učiteljstvo. Ipak, priznavajući da u pojedinom slučaju vjernici mogu i *bona fide* ne znati Božji zakon koji izvire iz same naravi ženidbe i koji Crkva proglašava, isti biskupi izjavljuju da vjernici mogu i moraju slijediti svoju savjest, naravno, uvijek ostajući otvoreni prema božanskom poticaju koji dolazi i od crkvenog autoriteta⁴⁴.

41) Citirano prema J. NEWMAN, *A letter ...*, str. 247.

42) *De Veritate*, q. 17 a. 5.

43) P. PAVAO VI, *Nagovor prigodom Generalne audijencije*, 12. 2. 1969, u *Documentation catholique* 66 (1969) 208—109: »Ciniti prema savjesti postaje neodgodivo i u isto vrijeme najautentičnije pravilo ljudskog djelovanja. (...). Sigurno, uzeti za vođu vlastitu savjest ne samo da je dobro nego i nužno. Tko čini protiv savjesti, nalazi se izvan ispravnog puta. Ali to nije dovoljno. Savjest je tumač unutrašnjeg i uzvišenog zakona dobra i zla...«; ISTI, *Nagovor prigodom Generalne audijencije*, 8. 4. 1970, u *Documentation catholique* 67 (1970) 411: »Savjest je bliže pravilo djelovanja koje niti može niti smije apstrahirati od višeg i općenitijeg pravila što se zove zakon, kao što oko ne može apstrahirati od svjetla što mu osvjetljuje put«.

44) Usp. D. CAPONE, *La coscienza morale nelle discussioni sulla »Humanae vitae«*, Accademia Alfonsiana, Roma 1969. — G. PERICO, *Enciclica »Humanae vitae« u svjetlu biskupskih izjava*, u *Svesci* 14 (1969) 13—37. — *Uputa naših biskupa o enciklici Pape Pavla VI »Humanae vitae«*, Hrv. Knjiž. Društvo sv. Cirila i Metoda, Zagreb 1970, str. 19.

Uostalom, nije li Crkva kanonizacijom Tome Morusa, a posebno Ivane Arške, tih mučenika savjesti, kanonizirala i savjest kao neposrednu normu ljudskog djelovanja?!

Savjest je odlučujuća norma ljudskog djelovanja i zato što u krug objektivne stvarnosti, u kojoj i po kojoj moramo činiti, ulazi ne samo univerzalna norma što određuje naše vladanje u jednom području života, nego i pojedinačnost situacije momenta u kojoj se pojedinac mora odlučiti. Samo onaj koji se založi uspjeh će je shvatiti u svom njezinom opsegu, jer on sam prožimlje situaciju i situacija prožimlje njega. On je shvaća u svojoj savjesti koja izriče praktično-praktični sud. Sigurno, u dobroj vjeri može je i pogrešno prosuditi. U svakom slučaju čovjek čini (subjektivno) dobro kad čini ono što u toj situaciji spoznaje kao dobro. Naprotiv, čini zlo, kad postupa protiv pravednih zahtjeva situacije kakvu ju je spoznao. Savjet tako predstavlja konačnu i odlučnu normu ljudskog djelovanja: dobro u konkretnom i osobnom slučaju je ono što je u skladu sa savješću.

c) Savjest nije »vrhovna« norma. — Znači li to da je savjest ujedno i vrhovna norma moralnog djelovanja? Ovdje moramo biti oprezni, naime trebamo imati na pameti slijedeće: kad savjest smatramo ne samo »konačnom« nego i »vrhovnom« normom, poistovjećujemo postupak kojim ona donosi svoj »konačni« i »zaključni« sud s procesom instancija što ga treba slijediti u pravnim parnicama. Na pravnom području posljednja je instancija ujedno i vrhovna, a njezina sentencija poništava zaključke nižih nadležstava, što više ne mora se uopće na njih obazirati. Područje savjesti nije takvo. I Koncil kaže da »u dubini savjesti čovjek otkriva zakon koji on sam sebi ne daje ali kojemu se mora pokoravati« (GS 16), a na drugom mjestu: »vrhovna norma ljudskog života je božanski zakon, izvanjski, objektivni, univerzalan« (DH 3)⁴⁵. Na žalost, čovjeku nije moguće uvijek i u svakom slučaju ispravno uočiti i prosuditi taj božanski zakon, čak u nekim slučajevima ni onda kad mu Crkva sa svojim autoritetom, disciplinskim ili učiteljskim pomaže. Tad mu ne preostaje ništa drugo do da prihvati zakon koji mu diktira njegova savjest, jer je to najsigurniji put prema svjetlu istine. I tu se može primijeniti izjava E. Fromma: »Nema ponosnije izjave koju čovjek može izreći nego kad kaže: 'Postupat ću u skladu sa svojom savješću'... Da nema savjesti, ljudski bi rod odavno zalutao na svom opasnom putu«⁴⁶.

Savjest kao neposredna, operativna norma ljudskog života i autoritet koji pomaže da otkrijemo Božji zakon što je zapisan u ljudskom srcu nisu kontradiktorni termini nego vrednote koje se nadopunjuju pomažući i rast zajednice i obogaćenje svakog njezinog člana⁴⁷. Ipak, napetosti među njima su moguće, štoviše nekad i neizbježne a katkad i korisne, ali one nisu redovito i normalno stanje s kojim bismo se

45) D. A. GUENTHOER, nav. čl., str. 566; ISTI, *Chiamata e risposta — Una nuova teologia morale*, sv. 1. *Morale generale* (nasl. orig.: *Anruf und Antwort. Eine neue Moraltheologie*, Band I: *Allgemeine Moral*), Ediz. on. Paoline, Alba 1974, str. 444—448.

46) E. FROMM, *Čovjek za sebe, Istraživanje o psihologiji etike*, Naprijed, Zagreb 1966, str. 137.

47) P. PAVAO VI, *Nagovor u Sudištu Rote*, 29. 1. 1970, u *Documentation catholique* 67 (1970) 159.

smjeli pomiriti ili ga čak podržavati. Najbolji put da među njima dođe do sklada jest vjerno prihvaćanje glasa savjesti, kao što je i najbolji način na koji će autoritet ispuniti svoje poslanje vjernost prema savjesti. Autoritet, uključujući i vrhovni, koji ne bi vodio računa o savjesti ili bi je prezreo, bio bi samoubojica; ali i savjest, makar i bila drugim putem prosvijetljena, npr. karizmom, koja ne bi priznala da joj je potreban autoritet, roditeljski, odgojni, društveni, crkveni, napose Učiteljstvo, ne bi postigla svoju svrhu.

Promatrajući rasprave na Koncilu Jean Guitton je ovo naše doba nazvao »doba Ivane Arške«. Vjerujemo da je htio reći, kako se danas veoma poštuje individualna savjest, kako se naizmjenice neumjerenost očituje i pretjerano odbacuje autoritet. Napose to je doba koje je počelo tražiti izraze s kojima se iskazuje nova ljubav prema Crkvi, ljubav kakvu dvadeset stoljeća kršćanstva, vjerujemo, do sada nije vidjelo. Nju povećava činjenica da se u Crkvi i samo u Crkvi pomiruju ljudska savjest koja je postala božanska i božanski autoritet koji je postao ljudski.⁴⁸

48) J. WRIGHT, *nav. dj.*, str. 79.